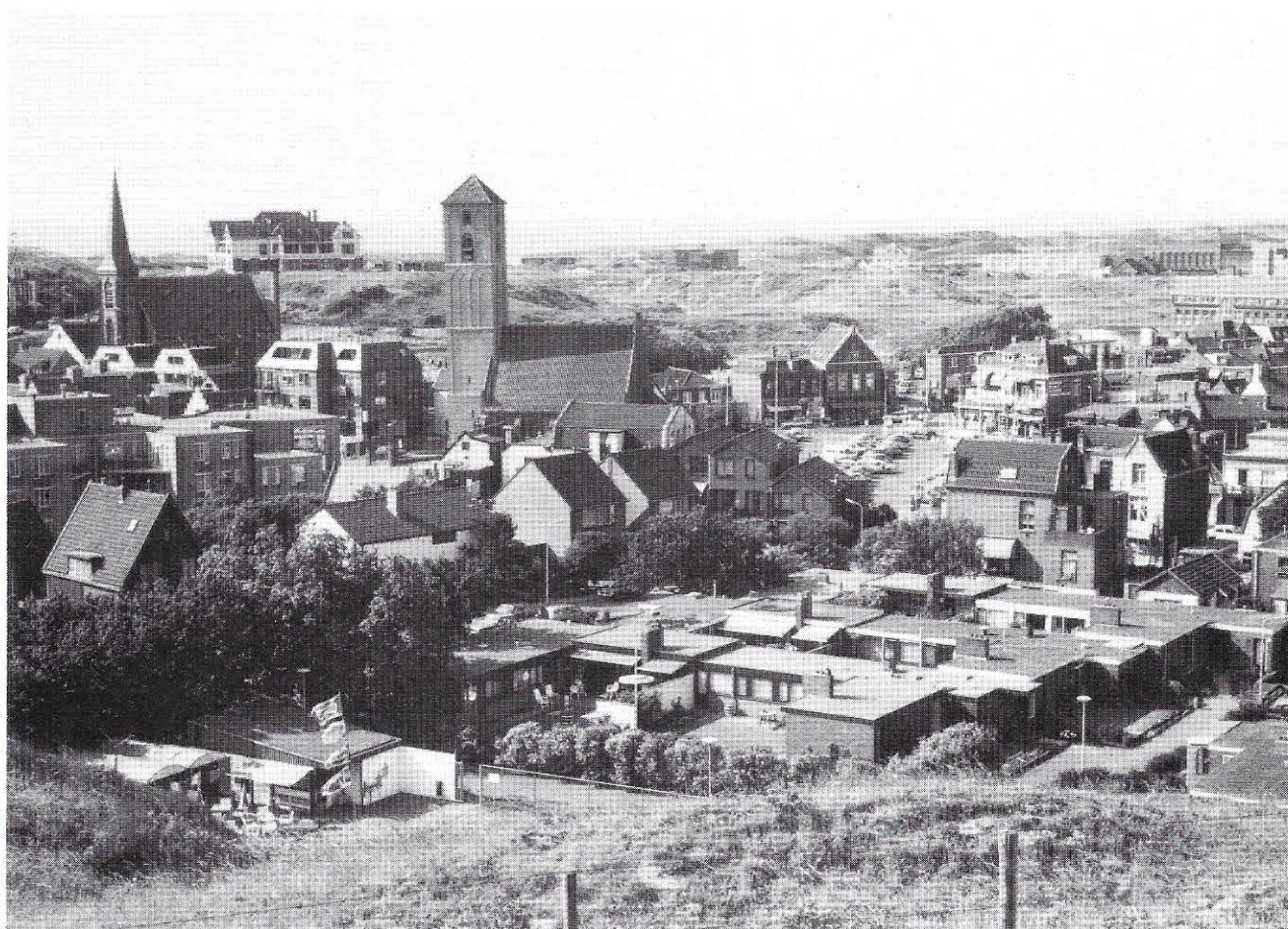

Zeedorpenlandschap in Noord-Holland

Verslag studiedag / Werkgroep Duin & Kust

Speelruimte voor het zeedorpenlandschap

door Nico Jonker

Introductie

Het zeedorpenlandschap bestaat uit duinterreinen in en rond de zeedorpen, die onder invloed van allerlei menselijk gebruik een speciaal karakter hebben gekregen. Grote oppervlakten van het zeedorpenlandschap zijn verdwenen door bebouwing en vergraving of in bezit van waterleiding-bedrijven en natuurbeschermingsorganisaties. De nu nog in en rond de dorpen gelegen stukken zeedorpenlandschap zijn vaak versnipperd en soms verpauperd. Daar ligt dan ook de noodzaak om het zeedorpenlandschap nieuw leven in te blazen.

Eerst wordt een kort overzicht gegeven van de ontwikkeling van de Noordhollandse badplaatsen gevolgd door de lopende en voorgenomen ontwikkelingen. Het blijkt dat veel zaken direct of indirect met recreatief gebruik te maken hebben. Daarom volgt een aantal voorwaarden die we aan de recreatieontwikkelingen zouden willen stellen. Als illustratie daarvan worden tot slot enkele voorbeelden genoemd.

In de vorige eeuw waren grote delen van de duinen in bezit van (adellijke) families. Men hoopte hier verlost te worden van de dagelijkse besommingen en gebruikte de duinen vooral als jachtterrein. In de loop van de eeuw werden de meeste eigenaren gedwongen om hun bezittingen te verkopen. Grote stukken duin gingen over naar waterleidingmaatschappijen of, later, naar natuurbeschermingsorganisaties. In de directe omgeving van de dorpen werd veelal grond gekocht door gemeenten voor woningbouw of industrie (Hoogovens).

Van zeedorp tot badplaats

Rond 1900 begonnen de zeedorpen zich als badplaats te ontwikkelen. Er ontstonden elite-badplaatsen als Zandvoort en Bergen aan Zee. In Wijk aan Zee, Egmond aan Zee en Bergen aan Zee werden koloniehuisen gesticht om bleekneusjes uit de stad op kleur en adem te laten komen. Bij de groei van badplaatsen speelden trein en tram een belangrijke rol. In de jaren vijftig veranderden de plaatsen van karakter door de opkomst van de massarecreatie. De lonen stegen waardoor meer geld vrij kwam voor recreatie en vakantie. Door de toename van het autobezit steeg de mobiliteit. Er moest meer strand bereikbaar worden. Nieuwe strandlagen werden aangelegd evenals boulevards. Voor de zeedorpen wordt de recreatie de belangrijkste bron van inkomsten. Het gevolg is dat allerlei kleine ondernemers maar ook grote speculanten terreinen en gebouwen opkochten om er projecten te realiseren. Aan de zeezijde verrezen hotels, appartementen en andere recreatieve voorzieningen. De

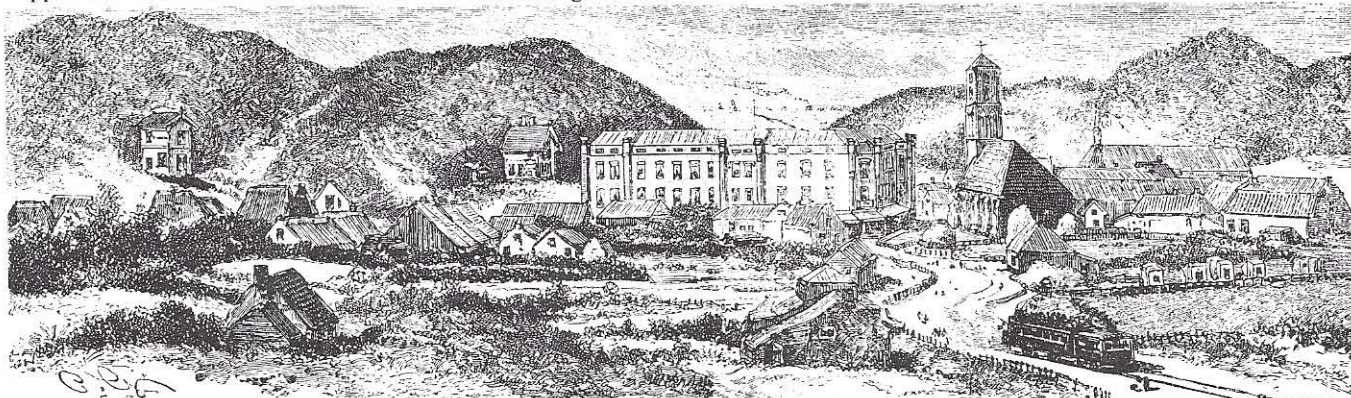
woonfunctie wordt er steeds minder belangrijk. Voor de dorpsgemeenschap heeft dit grote gevolgen. Zandvoort is het meest duidelijke voorbeeld. De ex-gemeentesecretaris verklaarde in een recent interview in het Haarlems Dagblad: "Zandvoort is een toeristenplaats, geen woonplaats. Het huidige college van B&W legt de nadruk op wonen, en ik denk niet dat dat juist is." De oorspronkelijke dorpsbewoners en de recreatiebelangen kunnen elkaar dus in de weg zitten.

In de jaren zeventig moesten veel ambitieuze plannen een tijd de ijskast in omdat de ontwikkelingen stagneerden. De laatste jaren wordt over een aantal badplaatsen gesproken in termen van 'verloedering', 'verpaupering' en zelfs 'spookstad'.

Nieuwe plannen

Sinds kort is er echter sprake van een duidelijke kentering. Het gaat weer goed met de economie en er worden weer plannen gemaakt, niet in de laatste plaats omdat het ministerie van Economische Zaken toerisme als een kansrijke economische groeisector heeft bestempeld. 'Allure' en 'het recreatief produkt' zijn termen die bij deze plannen regelmatig worden genoemd. Voor de Noordhollandse zeedorpen staan de volgende grote projecten op papier:

- * Zandvoort-Vendoramapark: met 450 bungalows en appartementen, sporthal, tennisbanen, tropisch zwemparadijs, wasserette, automatenhal, slijterij, squash- en bowlingbanen, restaurants en bars. Hier zouden zo'n 250 full-time arbeidsplaatsen mee gemoeid zijn. Met dit park hangt ook een verlegging van het racecircuit samen.
- * IJmuiden: IJmuiderbad-IJmuiderslag: op de standvlakte bij de Zuidpier moet verblijfsrecreatie komen met vakantiehuisjes en een camping en sport- en slechtweervoorzieningen, winkels en horecabedrijven. Eventueel nog een hotel, appartementen, een maritieme jachthaven met 900 ligplaatsen. Even ten zuiden daarvan ligt de IJmuiderslag waar een wandelpromenade met winkeltjes, horecabedrijven en een hotel moet komen.
- * Bergen aan Zee-Engels park: 300 bungalows, restaurant, overdekt zwembad, supermarkt, en wellicht bowlingbanen, sportvelden, tennishal en congrescentrum.

Wijk aan Zee rond 1890.

Tot zover de geplande, grootschalige veranderingen op het niveau van de projectontwikkeling.

Behalve de grote projecten zijn er ook sluipender ontwikkelingen, waarbij elke keer een stukje duin verdwijnt, het zogenaamde 'salami-effect'. Een voorbeeld: in Wijk aan Zee liggen de Dorpsduinen; een reliëfrijk duin omgeven en doorsneden door smalle wegen maar met een kruidenrijke vegetatie waarin veel zeedorpensoorten groeien. De afgelopen jaren zijn er flinke oppervlakten van de Dorpsduinen afgeknabbeld voor de bouw van een bibliotheek, school en een groot parkeerterrein (figuur 1). Langs de noordrand ligt een voormalig kindertehuis dat op de nominatie staat om gesloopt te worden om er een hotel te bouwen. De smalle weg erheen is echter niet berekend op de te verwachten bussen. Daartoe zal de weg dus verbreed en geasfalteerd moeten worden. Vervolgens zal deze weg als een grote strandslag gaan fungeren. De bouw van het hotel en de verbreding van de weg zijn daarmee een stimulans voor een ontwikkeling naar boulevard-vorming. Momenteel stagneert deze ontwikkeling doordat het huis is gekraakt en er is gerommeld met gegevens in de bouwvraag, waardoor dan ook geen vergunning is afgegeven. Het blijft echter wel noodzakelijk om te zorgen dat de Dorpsduinen er ook op langere termijn als duinen uit blijven zien.

Verder zijn er nog ontwikkelingen waar nagenoeg niemand wat aan heeft. De recente bosaanplant in Zandvoort is hiervan het meest schrijnende voorbeeld. Het gaat om een gebied met een aardige duinvegetatie en veel zeedorpensoorten. Ondanks veel protesten van omwonenden en milieugroepen presteert bureau Oranjewoud het om hier zowel loofbomen als dennen aan te laten planten. Een gevolg van een verouderd plan en een ongelukkig uitgevallen subsidieregeling.

 BEBOUWING - PARKEERTERREIN
 DORPSDUINEN

Figuur 1 Wijk aan Zee

Dorpsduinen in Wijk aan Zee.

In Bergen aan Zee ligt het Engelse park, een groot en vrij grazig terrein omgeven door bebouwing (fig. 2). Het is in het verleden gebruikt als landbouwontginning, naaldbos en manege en in de jaren zeventig gereserveerd voor sociale woningbouw. De huizen komen er niet en de grond is momenteel eigendom van een projectontwikkelaar die er een groot recreatiepark wil realiseren. Voor een rustige badplaats als Bergen aan Zee is dit project een ingrijpende verandering. Het zou veel beter zijn om te kiezen voor rustiger recreatievormen, zoals het kleinschalig kamperen. Er is, met name langs de kust, een grote behoefte aan kleine kampeerterreinen die weinig voorzieningen hebben en waar mensen enkele dagen kunnen blijven staan. In het Engelse park zou dat kunnen. Een vanuit ecologisch oogpunt interessant gegeven is dat het water hier niet ver onder het maaiveld zit. Aan de rand van het gebied groeien nog verschillende soorten van natte duinvalleien. Door gerichte maatregelen zijn er goede mogelijkheden voor herstel van het natte duinvalleienmilieu. In Den Helder zijn al verschillende positieve ervaringen opgedaan met natuurbouw en recreatief medegebruik in dit soort terreinen in de dorpsrand (Ten Haaf 1986).

BEBOUWING

ENGELS PARK

Figuur 2 Bergen aan Zee

Engelse park in Bergen aan Zee.

Hoe beoordelen we deze ontwikkelingen?

De grote projecten zijn gericht op intensieve recreatie, beslaan aanzienlijke oppervlakten en hebben een grote invloed op zowel het dorp als natuur en landschap. Hoe kapitaalsintensiever de investering is, des te minder binding er bestaat met de omgeving. Het golfslagbad in Nieuw-Scheveningen is hiervan het duidelijkste voorbeeld, nota bene op een steenworp afstand van de 'echte' branding. In Zandvoort staan ook verschillende attracties die niets met de duinen te maken hebben, zoals het Dolfirama en racecircuit. Voor de nieuwe plannen met squash-, tennis- en sporthallen geldt dat ook. De economische haalbaarheid van veel van die plannen is twijfelachtig (Kromhout 1986). De kans bestaat daardoor dat er na de realisering meer nieuwe recreatiewervende voorzieningen nodig zijn om de hoge investeringen rendabel te maken.

Bij kleinschaliger en minder planmatige ontwikkelingen gaat het vaak om zaken die op zich niet zo rampzalig lijken. Het probleem schuilt veel meer in het sluipenderwijze opvullen van de duinen in en rond het dorp tot aan het hek van het aangrenzende natuurservaat of waterwingebied.

Het kan ook anders

Het beeld dat natuurbeschermers zo ongeveer overal tegen zijn, lijkt met het bovenstaande wel weer bevestigd. Toch is dat niet waar. We vinden het echter wel van groot belang dat de inrichting en het gebruik van de zeedorpen niet alléén door het massatoerisme en de ondernemers uit de recreatiewereld worden bepaald. Er zijn immers meer belanghebbenden. Naar ons idee zullen de volgende uitgangspunten moeten gelden:

- * Het maken van plannen voor de zeedorpen waarbij alle aspecten worden meegewogen, dus niet alleen financieel-economische, maar ook natuur en landschap en de leefbaarheid van de dorpsgemeenschap en het karakter van het bestaande dorp.
- * Bij nieuw te ontwikkelen recreatievoorzieningen uitgaan van het bestaande landschap en de bestaande voorzieningen.
- * Kiezen voor openbaar toegankelijke terreinen met goedkope voorzieningen.
- * De dorpsrand moet op de meeste plaatsen een bufferfunctie vervullen voor het achterliggende natuurgebied.
- * De eigen bevolking zoveel mogelijk bij de gang van zaken betrekken.

Het beeld wat ons voor ogen staat is een zone in en rond het dorp met een gevarieerd en kleinschalig grondgebruik, voor het grootste deel openbaar toegankelijk. De meest drukke gebruiksvormen liggen daarbij aan de dorpskant en de rustige aan de duinkant. Het eerste probleem bij de inrichting is welke gebruiksvormen wel en welke gebruiksvormen niet toelaatbaar zijn. Dat hangt af van een groot aantal factoren zoals: afstand tot bebouwing, wegen en padenpatroon, reliëf en de kwetsbaarheid van de vegetatie en vroegere gebruiksvormen. Een voorbeeld zijn de Dorpsduinen in Wijk aan Zee en het Engelse Park in Bergen aan Zee. Beide liggen min of meer in de bebouwde kom. De Dorpsduinen zijn reliëfrijk en op veel plaatsen begroeid met een kruidenrijke zeedorpenvegetatie. In het gebied wordt veel gelopen, wat duidelijk verrijkend werkt op de vegetatie. Veel meer betreding is echter ongewenst, want vooral de droge duingraslanden en steile hellingen zijn gevoelig voor sterke betreding.

In het Engelse park is in het verleden veel gegraven en gerommeld. Het is nog duidelijk herkenbaar als duingebied maar heeft veel minder reliëf en een veel minder kwetsbare vegetatie. Dit is een terrein waar wel iets mee 'gedaan' kan worden. Later komen we hierop terug.

Het bevorderen van het openbaar toegankelijk zijn van terreinen en het aanleggen van goedkope voorzieningen is, in tegenstelling tot de grootschalige recreatieprojecten gericht op de minder draagkrachtige recreant. Het ziet er naar uit dat deze groep steeds meer vrije tijd krijgt maar ook steeds minder geld om daaraan te besteden. Daarom zal de maatschappelijke behoefte aan goedkope en openbaar toegankelijke recreatieterreinen stijgen. Voor het zeedorpenlandschap doet zich voor de beheerder dan de vraag voor: 'Hoe voorkom ik dat het onder de voet wordt gelopen?' Het is in elk geval duidelijk dat het gebied niet toegankelijk mag zijn voor auto's, trekkers of andere gemotoriseerde voertuigen. Het terrein moet ook niet over de 'volle breedte' vrij toegankelijk zijn.

In Zandvoort en IJmuiden liggen flats en woonhuizen in de duinen van waaruit men overal het duin in kan. Deze terreinen worden deels, letterlijk, plat gelopen. Door plaatsing van een hek met verschillende ingangen ontstaan verschillen in betreding. De beheerder kan hier op inspelen ondermeer door het verhard en van paden of het inrasteren van kwetsbare gedeelten. Bij vrij toegankelijke terreinen is het belangrijk dat omwonenden en gebruikers het gaan zien als een stuk van hun eigen omgeving die ze in bescherming nemen en ook zo willen houden.

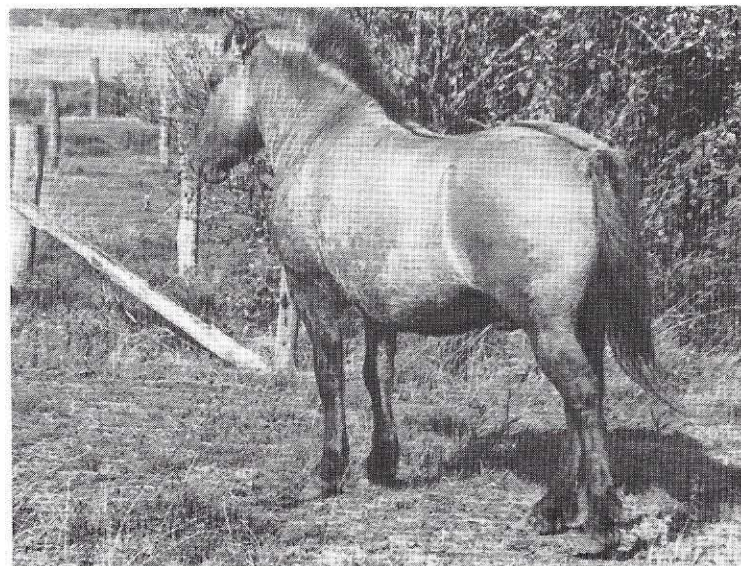

*Flats met vrije inloop in de duinen.
Zandvoort.*

Voorbeelden en ideeën

In het Wurmenveld bij Zandvoort ligt een grote ontgronding met enkele tientallen volkstuinen en een groot hek eromheen. In het zelfde terrein liggen langs de rand van enkele flats ook nog een paar kleine bouwlandjes. De gemeente denkt aan uitbreiding van het aantal volkstuinen. Deze kunnen het beste op een kleinschalige manier worden aangelegd, dus verspreid in enkele groepjes met eventueel wat beplanting eromheen. Op deze manier wordt de scherpe overgang van flats naar duin geleidelijker en de vrije inloop in het duin verminderd. Bovendien zijn de volkstuinders dan meer betrokken bij hun omgeving. Het is doodzonde dat juist op deze plaats een bos is aangeplant.

Hetzelfde geldt voor heel andere, hiermee te vergelijken voorzieningen zoals maneges. Een manege kan goed aan de rand van een dorp gerealiseerd worden. Een matige begrazing door paarden werkt heel positief op de vegetatie. Het wegvallen van begrazing is een van de oorzaken van de verarming van de droge duingraslanden. Het is het proberen waard om grotere oppervlakten opnieuw te laten begrazen. In het Vennewater bij Egmond vindt dit reeds lange tijd plaats. Het aantal paarden dat er mag grazen moet niet te hoog zijn. Manegehouders hebben soms de neiging om zoveel mogelijk paarden in te scharen. De begrazingsdruk wordt dan zo hoog dat er gemest moet worden, en dat is niet de bedoeling.

Een voorbeeld van het samengaan van verblijfsrecreatie en natuur is het Kostverlorenpark bij Zandvoort. Dit is een duinterrein aan de rand van de bebouwing waarin bunkertjes liggen die als zomerverblijf dienen. De gebruikers hebben de Stichting Behoud Kostverlorenpark opgericht en dragen zelf zorg voor het beheer en toezicht. Hoe 'overgeschoten' terreinen in de dorpsrand kunnen worden aangepakt leert ons ook de gemeente Den Helder. De gemeente heeft in samenwerking met vrijwilligers voor een drietal terreinen inrichtings- en beheersplannen laten maken. Door natuurbouw zijn inmiddels een paar rommelige overhoeken veranderd in ecologisch zeer interessante terreinen, die openbaar toegankelijk zijn.

Slot

In dit stuk willen we slechts een paar voorzetten geven hoe de zone rond de zeedorpen aantrekkelijke en gevarieerder gebruikt kan worden. Het gaat daarbij veel meer om een manier van denken dan dat we precies voor willen schrijven hoe ieder terrein of overhoek ingericht moet worden. Het is wel duidelijk dat de dorpsranden steeds eigen problemen en kenmerken kennen.

- * Het Rijk zou er goed aan doen om bij haar plannen voor Nationale Parken in de duinen ook het zeedorpenlandschap en haar dorpen te betrekken. Gemeenten die in het verleden duinterreinen hebben aangekocht om er te bouwen, maar daar van afzien zullen financiële compensatie moeten krijgen.
- * De provincie moet een actieve rol spelen bij de ontwikkelingsplannen voor het zeedorpenlandschap, zowel financieel als door het leveren van de daarvoor benodigde kennis.
- * De zeedorpen moeten, ondanks hun financiële problemen, oog blijven houden voor de in hun gebied aanwezige natuur en landschappelijke waarden.
- * De natuurbescherming zou er goed aan doen om mee te denken over de inrichting van het zeedorpenlandschap waarbij er van uitgegaan moet worden dat naast natuur ook recreatieontwikkeling voor deze gebieden een belangrijke invalshoek is.

Literatuur

Kromhout 1986: Toeristische plannen bedreigen het landschap. *Natuur & Milieu* 12 (3):4-8.

Ten Haaf, C., 1986: Positieve ontwikkelingen in en rond het Helderse duingebied. *Duin* 9 (2):54-57.

N. Jonker is lid van de werkgroep Duin & Kust

Colofon

Dit verslag van de studiedag over het zeedorpenlandschap van Noord-Holland, gehouden op 8 april 1986 te Alkmaar, verschijnt als katern in *Duin* 1986-3.

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door een subsidie van de provincie Noord-Holland.

Lay out: René Bakker & Nico Jonker

Omslag: Jeroen Ruiter

Zetwerk: Janny Oei

Drukwerk: de Radraaiers

Een aantal mensen willen we voor hun medewerking bedanken: Niek Anema, Theo Bakker, Cor ten Haaf, Anneke Helmens, Marian Heynis, Peter Kant, Wim van Kleef, Jan Klijn, Jaap Mulder, Janny Oei, Tos, Theo Verstraaf en Richard Wetzel.

